

ОГЛЯД СУЧАСНОГО СТАНУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті основні поняття, моделі і характерні особливості дистанційного навчання. Проводиться обґрунтування актуальності використання дистанційних технологій у навчанні. Основний акцент зроблений на особливостях організації навчального процесу з використанням дистанційних освітніх технологій.

Дистанційне навчання, особливості дистанційного навчання, змішані дистанційні освітні технології, організаційні форми дистанційного навчання, координатори дистанційного навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нині нововведення та інновації, які характерні для будь-якої професійної діяльності людини, стають предметом вивчення, аналізу та впровадження. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів. Цей процес не може бути стихійним, він потребує управління.

Поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміну; інновація як засіб і процес припускає введення чого-небудь нового. Відповідно до педагогічного процесу в професійній освіті інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання, організацію спільної діяльності викладачів і студентів [2]. Одним з видів інновацій в організації професійної освіти є введення дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття швидко розвиваються науково-методичні основи дистанційного навчання. Нині досліджено напрями підвищення ефективності навчання з використанням інформаційних технологій (В. Биков Р. Гуревич, М. Кадемія, Д. Опеншоу, Н. Тверезовська, І. Хорев, М. Жалдак, Ю. Жук); педагогічні підходи до комп'ютеризації навчального процесу (Б. Гершунський, Є. Машбиць, І. Підласий); дидактичні властивості комп'ютерних засобів

(Є. Полат); теорія і практика модульного навчання (В. Огнев'юк, О. Фурман); теорія і практика особистісно-орієнтованого навчання (І. Бех, С. Подмазін, І. Якиманський, В. Рибалка); педагогічні положення про активізацію навчальної діяльності (А. Есаулов, В. Лозова, М. Махмутов, В. Оконь, І. Харламов); методи творчого навчання за допомогою телекомунікаційних засобів (Г. Андріанова, А. Кудін, А. Хуторський); концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання (О. Андрєєв, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, П. Стефаненко, А. Хуторський). Незважаючи на велику кількість досліджень сучасна дистанційна освіта в Україні нагадує традиційні форми заочного навчання, не розкриваючи всіх можливостей використання принципово нових форм і методів навчання.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «дистанційне навчання», окреслити його основні організаційні форми, вказати на недоліки сучасного стану дистанційного навчання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ще не має одностайності серед науковців щодо визначення поняття «дистанційне навчання».

Зустрічаються такі варіанти як «дистантна освіта» (distant education), «дистантне навчання» (distant learning). Деякі зарубіжні дослідники, відводячи особливу роль телекомунікаціям в організації дистанційного навчання, визначають його як теленавчання (teletraining). Однак у науковому обізі часто вживається термін «дистанційне навчання» [1].

Дистанційне навчання у вигляді заочного навчання зародилося ще на початку ХХ століття. Сьогодні заочно можна отримати не тільки вищу освіту, а й вивчити іноземну мову, підготуватися до вступу у ВНЗ тощо. Однак, у зв'язку з недостатньою взаємодією між викладачами та студентами та відсутністю контролю над навчальною діяльністю студентів-заочників в періоди між екзаменаційними сесіями, якість такого навчання виявляється гіршою ніж при денній формі.

Сучасні комп'ютерні телекомунікації здатні забезпечити передачу знань і доступ до різноманітної навчальної інформації іноді ефективніше, ніж

традиційні засоби навчання. Експериментально підтверджено, що якість і структура навчальних курсів, так само як і якість викладання при дистанційному навчанні, часто набагато краща, ніж при традиційних формах навчання. Нові електронні технології, такі як інтерактивні диски, електронні дошки оголошень, мультимедійний гіпертекст, доступні через глобальну мережу Інтернет, не тільки можуть забезпечити активне залучення студента в навчальний процес, а й дозволяють керувати цим процесом на відміну від більшості традиційних навчальних середовищ. Інтеграція звуку, рухомого зображення і тексту створює нове, надзвичайно багате за своїми можливостями навчальне середовище, з розвитком якого збільшиться і ступінь залучення студента в процес навчання. Інтерактивні можливості програм і систем доставки інформації, що використовуються в системі дистанційного навчання (СДО), дозволяють налагодити і навіть стимулювати зворотний зв'язок, забезпечити діалог і постійну підтримку, які не можливі в більшості традиційних систем навчання [5].

При дистанційному навчанні суб'єктами в інтерактивній взаємодії виступають викладачі і студенти, а засобами здійснення подібної взаємодії є електронна пошта, телеконференції, діалоги в режимі реального часу тощо.

Термін «дистанційне навчання» означає таку організацію навчального процесу у якій основна увага приділяється самостійному навчанню студента. Таке середовище навчання характеризується тим, що студент часто віддалений від викладача в просторі або в часі; в той же час, студенти та викладачі мають можливість здійснювати діалог між собою за допомогою засобів телекомунікації. Дистанційне навчання дозволяє вчитися жителям регіонів, де немає інших можливостей для професійної підготовки або отримання якісної вищої освіти, немає університету потрібного профілю або викладачів необхідного рівня кваліфікації.

Основні принципи дистанційного навчання – це встановлення інтерактивного спілкування між студентом та викладачем без забезпечення їх безпосередньої зустрічі і самостійне освоєння певного масиву знань і

навичок за обраним курсом при використанні певних інформаційних технологій [1].

Головною проблемою розвитку дистанційного навчання є створення нових методів і технологій навчання, що відповідають телекомунікаційному середовищу спілкування. На зміну колишньої моделі навчання повинна прийти нова модель, заснована на наступних положеннях: в центрі технології навчання – студент; суть технології – розвиток здатності до самонавчання; студенти грають активну роль в навчанні; в основі навчальної діяльності – співробітництво [3].

У зв'язку з цим потребують перегляду методики навчання, моделі роботи та взаємодії викладачів і студентів. Існує думка багатьох педагогів-практиків, що дистанційний навчальний курс можна отримати, просто перевівши в електронний вигляд навчальні матеріали традиційної денної форми навчання.

Успішне створення і використання дистанційних навчальних курсів має починатися з глибокого аналізу цілей навчання, дидактичних можливостей нових технологій передачі навчальної інформації, вимог до технологій дистанційного навчання з погляду навчання конкретним дисциплінам, коригування критеріїв навченості.

Елементи технологій дистанційного навчання активно використовуються у педагогічній практиці, в цьому випадку практика випереджає теорію і закони.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної теорії та практики дистанційного навчання дозволяє відзначити такі характерні особливості, притаманні дистанційній освіті:

- гнучкість – студенти займаються у зручній для себе час, у зручному місці і в зручному темпі. Кожен може вчитися стільки, скільки йому особисто необхідно для освоєння матеріалу й отримання необхідних знань за обраними дисциплінами;

- модульність – в основу програм ДО закладається модульний принцип. Це дозволяє з набору незалежних навчальних курсів формувати навчальний план, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам;
- паралельність – навчання може проводитися при поєднанні основної професійної діяльності з навчанням, тобто «без відриву від виробництва» ;
- віддаленість – відстань від місця знаходження студента до освітньої установи (за умови якісної роботи зв'язку) не є перешкодою для ефективного освітнього процесу;
- асинхронність – в процесі навчання студент і викладач працюють за зручним для кожного розкладом;
- охоплення – цю особливість іноді називають також «масовістю»; кількість студентів не є критичним параметром;
- рентабельність – під цією особливістю мається на увазі економічна ефективність дистанційного навчання;
- викладач – мова йде про нову роль та функції викладача;
- студент – вимоги до студента істотно відрізняються від традиційних;
- НІТ (нові інформаційні технології) – у СДО використовуються всі види інформаційних технологій, але переважно нові інформаційні технології – комп'ютерні мережі, мультимедійні системи тощо;
- соціальність – ДО певною мірою знімає соціальну напруженість, забезпечуючи рівні можливості отримання освіти незалежно від місця проживання і матеріальних умов;
- інтернаціональність – ДО забезпечує зручну можливість експорту та імпорту освітніх послуг.

Перераховані особливості визначають переваги ДО перед іншими формами отримання освіти, одночасно пред'являючи певні специфічні вимоги як до викладача, так і до слухача, ні в якому разі не полегшуючи, а часом збільшуючи трудовитрати і того й іншого.

ДО знаходиться найближче за характеристиками і деяким організаційним моментам до заочного навчання, але має істотні, навіть зовні помітні відмінності, наприклад, вільний часовий графік в процесі навчання, розширені можливості спілкування з викладачем із використанням засобів нових інформаційних технологій, спеціалізовані комплекти засобів навчання для ефективної самостійної роботи тощо.

Становище значно ускладнюється дорожнечею транспортних послуг. Поїздки на екзаменаційні сесії вимагають від студентів-заочників, які проживають в інших регіонах, значних матеріальних витрат. Крім того, в умовах ринкової економіки, роботодавці навряд чи будуть відпускати своїх співробітників на 40-50 днів на рік протягом п'яти років.

Найкращою за якістю, але найбільш витратною є денна форма навчання, а найбільш економічною – дистанційна. Економічна ефективність підтверджується кількісними даними, отриманими з практики і статистики.

Думки відомих експертів та експериментальні практичні результати впровадження технологій ДН в традиційний навчальний процес підтверджують припущення про те, що існуючі форми отримання освіти з закономірною необхідністю асимптотично прямують до деякої гуманістичної, універсальної, синтетичної, інтегральної форми, ізоморфної сучасній ДО.

Традиційна форма заочного навчання має ряд проблем – нерівномірна щільність населення, висока вартість навчання, наявність вільного часу тощо. Допомагає у вирішенні перелічених проблем власне дистанційна освіта. Саме застосування нових технологій представлення навчальних матеріалів і робить дистанційну освіту загальнодоступною, відкриваючи можливості спілкування на великих відстанях.

Умовою для розвитку дистанційної освіти є сучасні досягнення в області технологій навчання, засобів масової інформації і зв'язку, швидкий розвиток і широке застосування різноманітних технічних засобів. Це, в першу чергу, комп'ютерні та інформаційні технології; супутникові системи

зв'язку; навчальне телебачення; масове підключення до інформаційних систем; розповсюдження комп'ютерних учбових програм тощо

До переваг дистанційної освіти можна віднести такі:

- навчання в індивідуальному темпі – швидкість вивчення встановлюється самим студентом залежно від його особистих потреб;
- свобода та гнучкість – студент може вибрати будь-який з численних курсів навчання, а також самостійно планувати час, місце і тривалість занять;
- доступність – незалежність від географічного і часового положення студента і викладача;
- мобільність – ефективна реалізація зворотного зв'язку між викладачем і студентом є одним з основних вимог і підстав успішності процесу навчання;
- технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- соціальна рівноправність – рівні можливості одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я, елітарності і матеріальної забезпеченості студента;
- творчість – комфортні умови для творчого самовираження студента.

Але існують і очевидні недоліки, зокрема такі:

- відсутність безпосереднього контакту студента і викладача (всі моменти, пов'язані з індивідуальним підходом і вихованням, виключаються);
- необхідність наявності цілого ряду індивідуально-психологічних умов; для дистанційного навчання необхідна жорстка самодисципліна, а його результат безпосередньо залежить від самостійності і свідомості студента;
- необхідність постійного доступу до джерел інформації (наявність комп'ютера і виходу в Інтернет);
- як правило, студент відчуває брак практичних занять;
- відсутній постійний контроль над студентом;

– навчальні програми і курси можуть бути недостатньо добре розроблені через те, що кваліфікованих фахівців, здатних створювати подібні навчальні посібники, на сьогоднішній день не так багато;

– в дистанційній освіті основа навчання тільки письмова (відсутність можливості викласти свої знання в усній формі може перетворитися на камінь спотикання).

Одним з варіантів застосування дистанційних технологій (ДОТ) в освітньому процесі заочної форми навчання є використання комбінованих ДОТ.

У сучасній практиці використовуються щонайменше три організаційні форми в системі дистанційного навчання.

При першій формі студенти особисто отримують завдання, записане на носіях інформації, залежно від апаратури, якою володіють навчальний заклад і студенти-заочники, – так звана змішана ДОТ.

Друга форма пов'язана з використанням електронної пошти або мережі Internet, по якій завдання висилаються з освітнього центру безпосередньо студентам. Така організаційна форма передбачає наявність у кожного студента персонального комп'ютера, підключеного до мережі Internet.

Третя організаційна форма покликана вирішити зазначену проблему. Для цього створюються регіональні центри, пов'язані комп'ютерною мережею з освітнім центром. Регіональні центри здійснюють передачу завдань безпосередньо студенту.

Найчастіше застосовується саме такий спосіб навчання, при якому використовуються різні види технологій в різному поєднанні: кейс-технології, мережеві технології тощо. Наприклад, частина ресурсномістких матеріалів студенти можуть отримувати у вигляді запису на дисках, відеокасетах, а також на паперових носіях, частина навчальної інформації може розташовуватися на сервері. При цьому вся взаємодія між учасниками освітнього процесу може бути побудована за допомогою мережевих або інших технологій, не виключаючи використання звичайних засобів зв'язку

(наземна пошта тощо), а також особистих зустрічей студентів з викладачами. Комбінований спосіб нині отримує найбільше поширення, щоб максимально задовольнити потреби студентів.

Навчання, що здійснюється за допомогою змішаних ДОТ, вимагає принципово нового підходу до організації навчального процесу, який неможливо здійснювати, спираючись на старі прийоми і методи навчання; у зв'язку з цим створюються нові навчальні посібники: електронні копії друкованих видань – так звані «електронні підручники», а також підручники з додатками у вигляді аудіо, VCD і DVD, з появою яких виникає необхідність придбання студентами практичних та теоретичних знань і навичок у використанні нових інформаційних технологій. Необхідно зазначити, що використання інформаційних технологій висуває нові вимоги і до професійних якостей викладачів і співробітників, що передбачає не тільки оволодіння необхідними знаннями, а й накопичення особистого досвіду їх практичного застосування, придбання методичного досвіду використання сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі [6].

З метою швидкої адаптації студентів до особливостей дистанційного навчання, вироблення правильного стилю роботи і виключення можливих помилок рекомендується розробити збірник матеріалів на електронному носії «Особистий секретар студента», що містить приблизно такі інформаційні блоки:

- шаблони для оформлення студентських робіт зі службою допомоги та підключеними довідниками кафедр;
- положення про курсові роботи, іспити і заліки;
- зразки оформлення необхідних заяв від студента;
- короткі довідники.

Студентам, які навчаються за дистанційною формою навчання, крім звичайного графіка навчального процесу, видається так званий план-графік вивчення дисциплін із застосуванням змішаних ДОТ.

По вибраним студентами дисциплінах викладачі проводять настановчі лекції, на яких студенти-заочники отримують набори з навчально-методичними посібниками в електронному вигляді та методичні рекомендації по роботі з ними. Процес навчання передбачає самостійне вивчення навчального матеріалу під керівництвом викладача-консультанта.

У період самостійного вивчення вибраних дисциплін студент може консультуватися з викладачами за допомогою телефону, електронної пошти та інших можливих засобів зв'язку.

Крім допомоги в освоєнні теоретичних і методичних основ дисциплін, студенти отримують і організаційно-методичну підтримку у використанні як мережевих, так і кейс-технологій при їх вивченні.

З цією метою мають бути підготовлені помічники – координатори дистанційного навчання (співробітники центру дистанційного навчання, методисти заочної форми навчання) або організатори навчального процесу з використанням ДОТ. Координатори ДО допомагають студентам в процесі навчальної діяльності протягом семестру з питань обліку і контролю результатів успішності, у вирішенні проблем і позаштатних ситуацій, різних питань особистого характеру (заяви на академічну відпустку, перенесення сесії, дострокова здача тощо) [4].

Для ведення звітної документації деканатом необхідне створення електронного пакета документів – «Електронний деканат». Програма повинна бути електронним аналогом деканату навчального закладу і не тільки давати інформаційну підтримку в організації та проведенні дистанційних занять, а й надавати можливість автоматизованого обліку результатів навчання та контролю відвідуваності.

При створенні «електронного деканату» необхідно враховувати дві складові: форму реалізації дистанційного навчання та вимоги до обліку результатів навчального процесу у ВНЗ. Крім того, електронний деканат повинен мати інтерфейс, доступний і зрозумілий викладачам та іншим науковим співробітникам. Таким чином, електронний деканат може являти

собою декілька взаємопов'язаних блоків. Вихідні дані для блоків надаються двома способами: автоматично (із сервісів навчального web-додатки: поточні дані та статистика) і вручну (введення даних оператором: секретарем факультету, старостою навчальної групи тощо). Кожен блок в складі електронного деканату має аналог при традиційних формах організації навчання. Зв'язки між блоками забезпечують формування кінцевих документів для фіксації результатів навчання як у електронній, так і в традиційній формі, що дозволяє автоматизувати процес планування навчального процесу для всіх груп студентів, формування навчальних груп, відстежування заборгованостей по навчанню та оплаті занять.

Крім цього, необхідно вести контроль процесу навчання, який включає автоматичне формування зведених відомостей успішності конкретної групи на поточну дату і її екзаменаційних відомостей, контроль відвідуваності занять (активності студента в системі), список боржників з оплати навчання і за підсумками навчання (заліків і іспитів) і можливість формування графіка продовження сесії.

Висновок. Необхідно відзначити, що саме дистанційна освіта відкриває студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає абсолютно нові можливості для творчості, знаходження і закріплення різних професійних навичок, а викладачам дозволяє реалізовувати принципово нові форми і методи навчання із застосуванням концептуального і математичного моделювання явищ і процесів.

Розвиток дистанційного навчання в системі української освіти буде продовжуватися і вдосконалюватися із розвитком інтернет-технологій і вдосконалення методів дистанційного навчання.

Актуальним напрямом подальшої роботи є аналіз стану дистанційної освіти в Україні в теорії та практиці діяльності ВНЗ на сьогоднішній день, уточнення сутності його базових понять, теоретичне

обґрунтування психолого-педагогічних принципів розробки та використання елементів дистанційних технологій

Список літератури

1. Гозман Л. Я. Дистанционное обучение на пороге XXI века / Гозман Л. Я., Шестопад Е. Б. – Ростов-н/Д. : Мысль, 1999. 368 с.
2. *Кларин М. В.* Инновации в обучении. Метафоры и модели. / *М. В. Кларин* – М. : Наука, 1997. 398 с.
3. Слостенин В. А. *Педагогика*: учеб. пособие для студ. пед. учеб. завед. / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М. : Школьная Пресса, 2002. 512 с.
4. Щенников С. А. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования: специализированный учебный курс / С. А. Щенников, А. Г. Теслинов, А. Г. Чернявская и др. – М. : Дрофа, 2006. 591 с.
5. *Ибрагимов. И. М.* Информационные технологии и средства дистанционного обучения: учеб. пособие для студ. вузов. / *И. М. Ибрагимов* – М. : Академия, 2005. 336 с.
6. *Симонов В. П.* Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в области управления образовательным процессом: учеб. пособие. / *В.П.Симонов* – М., 1997. 264 с.

В статье рассмотрены основные понятия, модели и характерные особенности дистанционного обучения. Проводится обоснование актуальности использования дистанционных технологий в обучении. Основной акцент сделан на особенности организации учебного процесса с использованием дистанционных образовательных технологий.

Дистанционное обучение, особенности дистанционного обучения, смешанные дистанционные образовательные технологии, организационные формы дистанционного обучения, координаторы дистанционного обучения.

The article deals with basic concepts, models and features of distance learning. We justify the relevance of the use of remote technology in learning. The main emphasis is especially on the educational process with the use of distance learning technologies.

Distance learning, especially distance learning, blended distance education technology, organizational forms of distance learning, distance learning coordinator.